

“Türk Tarihinin Ana Hatları,, eserinin müsveddeleri

Seri : II, No. 28

Yazan :

Celâl Esat

Güzel San'atler Akademisi Mimari
Tarihi Muallimi

(Bu müsveddenin ait olduğu fasıl)

VIII. — Türklerin Medeniyete hizmetleri

B. — Fikir hayatı

3. — Güzel san'atler

b. — Mimarî, Mimarî tezyin san'atleri,
heykeltraşlık v. s.

Türklerde Mimarî (Eti ve Selçuk Mimarîleri)

Akşam Matbaası — İstanbul

baş No: 26247

r No: 26244

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *ab247*

SINIFLAMA NO.

ab244

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Türklerde Mimari

KÜÇÜK ASİYA ETİ ve SELÇUK MİMARİLERİ

I

Eti Mimarîsi

Ortaasiyada Türk mimarîsi kendi tekâmül seyrini takip ederken Küçük Asiyadaki Türklerin de muhit ve zamana göre başka karakterler gösteren bir mimarîleri devam ediyordu.

Bu mimarînin esasları araştırılırsa tarihten evel Ortaasiya Türklerinden ayrılıp buralara gelen ve Küçük Asiyanın en eski sekencesi olarak tanılan Etilere kadar çıkmak lâzımdır.

Birtakım müstakil beylikler halinde yaşayan ve milâttan yirmi asır kadar evel büyük bir imparatorluk teşkil ile bütün Küçük Asiyaya hâkim olan Etiler dil ve âdet itibarile Sumerlere çok benzedikleri gibi medeniyetçe Mısır ve Asur medeniyetile muasır idiler.

Etiler hakkındaki malûmatımız henüz pek az ve yenidir. Yakın vakitlerdenberi yapılan hafriyatta pek mühim neticeler elde edilmiştir. Boğazköy, Üyük, Kültepe ve bilhassa Alişar köyünde dört bin sene eveline ait mühim vesikalar meydana çıkmıştır.

Etilerin en kesif olarak bulundukları şimalî Anadolu'da Kızılıрмаğın çevirdiği kıt'a içinde birçok Eti harabelerine tesadüf edilmektedir. Burada Boğazköy civarında **Hatusas** isminde bir payitahtları vardı. Yine buna yakın Pteria ismindeki şehir de bir zamanlar hükûmet makarri olmuştur. Bunlardan başka Mezopotamyadan ve İrandan Karadeniz ve Akdenize gelen ticarî ve askerî yollar üzerinde birçok şehirler teessüs etmiştir ki buralarda mühim kale ve saray harabelerine tesadüf olunmuştur.

Cenupta ise Fırat nehri üzerinde Karkamiş ve bu şehir İskenderun körfezine bağlayan yol üzerinde Sakcagözü ve Zincirli mevkillerinde müstahkem şehir harabelerine tesadüf edilmiştir.

Ankara ve civarındaki Pteria şehrinde gayet kalın

bir sur içinde bir saray harabesi bulunmuştur. Bu surun milâttan evel on dördüncü asra ve sarayın da on ikinci asra ait olduğu tahmin olunmaktadır.

Yine o civarda Yazılıkaya ve Üyük mevkilerinde saray ve mabet harabeleri bulunmuştur. Bunların da milâttan evel on üçüncü ve on ikinci asırlara ait oldukları zannolunuyor.

Ankaranın cenubunda Gâvur kalesi denilen yerde de bir mühim kale bakıyesi bulunduğu gibi Alışar köyünde el'an devam etmekte olan hafriyatla da birçok eserler meydana çıkarılmıştır.

Bu binalardan anlaşılıyor ki Etiler saray ve kale gibi sivil mimariye dinî mimarîden çok ehemmiyet vermişlerdir.

Evler umumiyetle kerpiçten olduğu için hep harap olmuştur. Saray ve kalelerle bazı mabet bakıyelerinden anlaşıldığına göre Etilerin orijinal bir mimarîleri vardır. Bu mimarî biri şimal, diğeri cenup şehirlerine ait olmak üzere iki muhtelif üslûp arz etmektedir.

Şimalî kısımdaki Eti sarayları umumiyetle mustatil bir set üstüne inşa edilmiştir, Sumerler ve Asurilerde olduğu gibi Boğazköydeki sarayın kaide sathı 140 metre boy, 110 metre eninde bir settir. Üzerine inşa olunan asıl saray binasının boyu 57 metre, eni 42 metredir. Ortada büyük bir avlu olup etrafına odaların tertip edildiği ve hükümdarın hususî daireleri bu binanın bir ucunda tecrit edilmiş bir kısma yapıldığı görülür.

Şimal memleketlerinde taş cenuptan ziyade olduğu için buralardaki binaların temellerinde ve üst temellerinde hemen kâmil eni yontma taşlar kullanılmış ve bunların üzerine kabartma şekiller yontulmuştur.

Bu taşlar ekseriya 1,50×1,30 kadar büyüklüğünde büyük taşlardır ve bunlar harçsız olarak konulurdu. Ekseriya bu taşlar kenarlarında bırakılan çıkıntıların birbirine geçmesi suretile bağlanırdı.

Kale kapılarında bindirme kemer kullandıkları görülüyor. Boğazköydeki kale kapısı mühim bir sivri kemer şekli arzeder. Demek ki Türk mimarîsinin esas unsurlarından birini teşkil eden sivri kemer daha o zamanları Etilerce de kullanılıyordu.

Etilerin bazı kapılarında kilitli kemer tarzında inşaata da tesadüf edilmiştir.

Cenup mimarisinde inşa tarzı ve üslûp değişir. Bu hususiyet kalelerin ve kapıların şeklile hilânî denilen Eyvan şeklindeki binalarda görülür.

Cenuptaki kaleler ileriye çıkan dört köşe kulelerle muhafaza edilir. Kule kapılarını müdafaa için de iki tarafına böyle kuleler yapılır ve kaleiçi müteaddit müdafaa hatlariyle kısımlara ayrılır. O suretle ki içeriye giren düşman içeride de hücumu maruz kalırlardı.

Kale kapılarının şeklinden alınan ilhamla yapılan ve hilânî ismi verilen binaların saray veya mabet olduğu henüz kat'iyetle bilinmiyor. Bunlar iki tarafı kule şeklinde ve önü sütunlarla techiz edilmiş ve içi bir büyük divanhane ile odalara bölünmüş binalardır. Bu şekil binaları Asurlular Etilerden aldıklarını zikretmektedirler.

Suriye ve Şam taraflarında bugün hâlâ yapılan Kaa ve eyvanların bu hilânîlerle bir münasebeti göze çarpmaktadır.

Zincirli harabelerinde böyle hilânîler bulunmuştur ki bunların mesken mimarisi tarihinde bir tekâmül safhası açtığı muhakkaktır.

Etilerin Suriye taraflarında kullandıkları tuğlalar 0,30×0,18 metre genişliğinde ve 0,13 kalınlığında idi.

Bu ölçü Sasanîlerde kullanılan boya hemen hemen müşabihdir.

Duvarların kaidesi umumiyetle sağlam bir taş temel üstüne iri moloz taşlarla örülürdü. Bunun üstüne de kerpiç duvar örülürdü. Taş kısımla kerpiç kısım arasına sıkleti müsavaten taksim etmek üzere ağaç hatıllar konurdu. Bu hatıllar yanyana iki ağacın kısa ağaçlarla birbirlerine bağlanmasından husule getirilmiş ıskaralardı ki bugün hâlâ Anadolunun her tarafında bu usul caridir.

Ankarada Eti tarzında inşa edilmiş duvarlar pek çoktur.

Etiler kerpiç duvarlar üstüne tamamilen balçık veya kireçli sıva sürerlerdi. Anadolu evlerinde bu usul kullanılır. Eti mimarisinde mesnet olarak ağaç direk kullanılır; taş sütun nadirdir. Damlar düzdür. Sıra ile atılan mertekler üzerine kalın bir toprak tabakası çekilir ve lök taşıle dövülerek suyun geçmesine

mâni olacak kadar sıkıştırılırdı. Avlu ve oda zeminleri pişmiş tuğla döşelidir. Bazı yerlerde de zemine büyük kapak taşları döşerlerdi. Bunlar harçla konulurdu.

Su yollarında künk kullanılırdı. Lâğımlar iki tarafı duvar ve üstü kapak taşlarile örtülen mustatilî meceralardı.

Görülüyor ki Anadolu Türklerinin hâlâ kullandıkları inşa usulleri Etilerin hemen aynıdır.

Eti mimarîsinin bediî noktasından başlıca mümeyyiz vasfı Asurlular gibi binaların düz cephelerindeki yeknesaklığı çıkıntılar ve istinat ayaklarile gidermek ve cephelere güzellik vermektir. Mail satırlar üstüne kademe kademe kütleler koyarak bu asrın san'at telâkkisine bir esas hazırlamışlardır.

Binalarını vestibüller, revaklar, galerilerle de süslemeği ihmal etmemişlerdir. Dahilde duvarlara ahşap eteklikler ve bunların üzerine kabartmalı madenî lâvhalar kaplamak suretile bir iç mimarîsi de vücuda getirmişlerdir.

Kapılara çok ehemmiyet verildiği görülür. Kale ve saray gibi mühim binaların kapılarında eski Mısır ve Asurda olduğu gibi arslan ve sfenx heykelleri bulunur. Bunların üst temel kısımları (sousbassement) da yine böyle yarım kabartma dinî merasim, muharebe, av ve hayvan şekillerile süslenirdi.

Etilerin böyle kapılarına koydukları iki arslan heykeli İstanbul müzesinin Eti ve Asur şubesi kapısı önüne konmuştur. Bunların yontma tarzları bugünkü san'at telâkkisine tamamen muvafıktır.

Yarım kabartmalar ve heykellerde en müreccah şekiller, yürür vaziyette arslan, öküz, ejder gibi timsalî hayvan şekilleridir. Etilerde ikibaşlı kartal da kullanılmıştır ki aynı şekli Selçuklularda da arma olarak görüyoruz.

Tezyinata gözü çeken unsurlardan başlıcaları, esasî güneş olan güller, burgaçlar ve etrafında kanatları olan yuvarlak şekillerdir. Bu son şekil güneş ve mabut timsalidir.

Yazılıkayada bulunan bir kabartma üzerinde bir sütun şekli görülmektedir ki bu sütunun ionik sütun başlığı gibi iki tarafı kıvrımlı ve aşağı tarafı üst tarafından daha ince gövdeli olan bir sütundur. Bu nevi başlığı Mezopotamya mimarîsinde gördüğümüz gibi

Yunan mimarîsine Anadolu'dan geldiği muhakkak olan ionik üslûbundaki başlığa da esas olduğunu düşünebiliriz.

Zincirli'deki hafriyatta bir nevi sütun şekline daha tesadüf edilmiştir ki sathı kaytanlarla süslüdür. Bunlar da eski İran sütunlarını çok hatırlatır.

Eti mimarîsinde görülen bu unsurlar ondan sora Frikiyalılar, Lidyalılar ve Lisenlere de geçmiş, istihaleler geçirmiştir. Yunan san'atının babası olan bu milletler Anadolu'da mühim bir san'at cereyanı açmışlardır.

Soraları Anadolu'yu işgal eden Yunanlılar ve Romalılar da kendi san'atlerinin tesirini bırakmışlarsa da şark tesiri buna daima hâkim olmuş ve Küçük Asya'da bir taraftan Selçukluların Ortaasya'dan getirdikleri san'at aşısı, diğer taraftan Yunan ve Roma tesirleri, biri şarkî Roma imparatorluğuna yani Bizansa ait, diğeri Selçuk Türklerine ait iki büyük mimarî kolu vücuda getirmiştir.

Bu iki mimarîyi tetkik edince anlayacağız ki Küçük Asya Türk mimarîsini, bhusus Osmanlı mimarîsini Bizans san'atinden doğmuş gibi gösterenlerin görüşleri çok sathî ve tetkiksizdir.

Hiç şüphesiz ki Bizans mimarîsile Selçuk ve Osmanlı mimarîsi arasında rabıtalılar vardır, fakat bu rabıtalılar Türk san'atının lehinedir. Çünkü Bizans san'atının kaynağı Küçük Asya'dadır. Ve Küçük Asya da ilhamlarını Ön ve Ortaasya'dan almıştır.

II

Selçuk Mimarîsi

Anadolu'da hükûmet kuran Selçuk Türklerinin idare merkezi Konya şehri idi. Şark memleketleri ile garp arasındaki ticaretin kervanlarla yapılması ve bu kervan yollarının Anadolu'dan geçmesi birçok şehirlerin umranını mucip olmuştu.

Memleket iktisaden yükseldikçe her tarafta yeni binalar vücuda geliyor ve mimarî inkişafa mazhar oluyordu. Konya aynı zamanda bir irfan şehri de olmuştu. İslâm ülkelerinin her tarafından buraya tahsil için talebeler geliyordu.

İktisat ve kültürce yükselişin neticesi olarak memleketin her tarafında mütemadiyen hanlar, kervansa-

raylar, camiler, medreseler, hamamlar, saraylar, hastahaneler yapılıyordu.

O zamana kadar Anadolu'nun ta Etilerdenberi devam eden ve daima cenup ve şark yollarından giren Suriye, Mezopotamya Önasiya ve Ortaasiya tesirleriyle inkılâplar geçiren mimarîleri Selçuklular devrinde yeni bir karakter arzeder. Bunun sebeplerini, her hususta inkişaf eden yeni bir heyeti içtimaiyenin san'at sahasında da gösterdiği yeni hamlelerde ve bahusus Orta ve Önasiyadaki diğer müslüman memleketlerden çağırılan meşhur mimarların getirdikleri san'at ve inşa usullerinde aramak lâzımgelir.

Etilerde olduğu gibi Selçuklularda da biri şimal, diğeri cenup memleketlerine mahsus olmak üzere iki muhtelif üslûp görölmektedir. Erzurum, Sivas gibi şimal şehirleriyle, Konya, Adana gibi şehirlerin mimarîleri arasında farklar vardır.

Diğer taraftan şark san'atlerinin Yunan ve Roma san'atleri üzerine tesirinden doğan ve Anadolu'nun eski san'at an'anelerini de beraber taşıyan Bizans san'ati bu yeni Selçuk san'at ile büyük rabitasına rağmen gittikçe uzaklaşıyor ve müslüman Selçuk binaları ile hristiyan Bizans binaları arasında bariz mimarî farkları göze çarpıyordu.

Bununla beraber Bizans memleketlerini arka arkaya işgal eden ve gittikçe onlara yaklaşan Selçuklular oralarındaki yerli usta ve işçileri de kullandıkları cihetle inşa usullerinde bazı an'aneler girmekle beraber Türklerle birlikte gelen usta ve mimarların daha yüksek bir san'at sahibi olmaları eserlerin daha yüksek bir karakterde bulunmasını temin ediyordu.

Selçuk mimarîsile Bizans mimarîsi arasında bazı benzeyişler varsa o da aynı iklim ve aynı inşa maddelerini kullanmak zarureti altında yerli an'anelere uymak ve yerli işçi kullanmak ihtiyacındandır. Yoksa bu iki mimarî arasında bariz farklar vardır.

Bizans mimarîsinde kemerler tam daire olduğu gibi binaların içini mozaik kaplardı. Selçuklular sivri kemer kullanmışlar, duvarları mozaik yerine çini lâvhalarla tezyin etmişler. Yanlarında höcreler bulunan yüksek kemerli (piştak) denilen büyük kapılar, menşurî şekilde veya istilâktitlerle müzeyyen pendentif (asirga) lar kullanmışlar ve daha bunun gibi Bizans

mimarîsine yabancı olan birçok yeni unsurları tatbik ederek Anadolu mimarîsine bir Asiyalı Türk karakteri vermişlerdir.

O vakte kadar Anadolu'da yaşayan mimarîlerin hepsine faik bir dereceye yükselen bu san'at Osmanlı devrinde teali noktasına vâsıl olan Türk mimarîsinin esas unsurlarını hazırlamıştır.

Selçuklular Anadolu'yu ve hattâ Suriyeyi güzel eserlerle doldurdular, her tarafta mühim binalar yaptılar.

Konya, Kayseri, Divrik, Amasya, Tokat, Niğde, Erzurum, Adalia, Karaman, Akşehir gibi birer iktisadî mevkii olan şehirler, han, cami, medrese, türbe, saray gibi birçok mühim mimarî eserlerle doldu ki bunların birçoğu el'an durmaktadır.

Bu mimarî garba ve Avrupaya da tesir yaptı. Haçlı seferlerinin Selçuk memleketlerinden geçmesi ve bu eserleri gören bazı san'atkârların bu fikirleri ve şekilleri garba götürmeleri Avrupanın o zamanki mimarîsi olan Roman ve Gotik san'atleri üzerine tesirden hali kalmadı.

Selçuk mimarîsinin başlıca eserleri arasında bilhassa şunları zikredebiliriz:

Konyada Alâeddin camii (1220), Sahip ata türbe ve camii (1258), Hasbey Darülhuffazı, Sıraçlı medrese, İnce minareli (1258), Karatay medresesi (1251), Akşehirde Taş medrese, Aksarayda İbrahim bey medresesi, Sivasta Gök medrese, Karamanda Hatuniye medresesi, Büruciye, Çifte minareli, Kayseride Sahan medresesi, Erzurumda Yakutiye ve Ahmediye medreseleri, Divrikteki cami ve daha birçok binalar sayılabilir.

Selçuklular askerî mimarîde de çok ileri gitmişlerdi. Şehirlerin etrafına iki sıra mükemmel ve müdafaalı surlar inşa ediyorlardı. Bunların üzerlerinde sekirdem yolları ve barbatarlarla her elli metrede bir ekseriya dört köşe kulelerle bu duvarları yan taraftan müdafaa ederlerdi.

Kapılar hususî müdafaa kuleleriyle mücehhezdi.

Bu şehir kalelerinden maada kırlarda ve dağlarda beylerin müstahkem köşkleri vardı. Orta zaman şatolarının muadili olan bu şatolara kule derlerdi ki Anadolu'da hâlâ bey köşklarine kule tabir olunur.

Ticaret kervanlarının yolları üzerinde inşa olunan büyük hanlar da müdafaaya kabiliyetli birer şato mahiyetinde idiler. Bu hanlardan en mühimmi 1228 de inşa olunan ve bugün harabe halinde bulunan Sultan hanıdır. Bu han Konyaya yakındır. Kayseri civarında ve Kayseri - Sivas yolu üzerinde elli kilometrede bir Sultan hanı daha vardır ki on sekizinci asırda inşa olunmuştur. Bu hanlar harikulâde birer mimarî eserlerdir. Bunların ortalarında geniş bir avlu bırakılmış ve etrafa yolcularla atlar ve arabaların sığınması için müteaddit oda ve sofalarla eşya ve denklemin muhafazasına mahsus kemerli ambarlar yapılmıştır.

Hanların umumiyetle etrafı kalın duvar olup dışarıya pencereleri yok gibidir. Bazılarında mazgallı siperler de vardır. Dış ve iç kapıları çok müzeyyendir. Taş yontma tezyinat ve çinilerle süslenmiştir. Konya Sultan hanının avlusu ortasında bir de mesçit harabesi görülmektedir. Bunun çini ve oyma tezyinatı Selçuk san'atinin en güzel enmuzeçlerinden biridir.

Bu hanların kapı ve kemer şekillerile tezyinat unsurları Osmanlı mimarîsinin esaslarını teşkil ettiği görülmektedir.

Selçuklularla Osmanlıların tezyin telâkkileri arasındaki fark evlekilerin cepheleri dolu ve tıkız olarak süslemeleri, Osmanlıların ise bunları sadeleştirerek tezyinat motiflerini muayyen noktalarda temerküz ettirmeleridir.

Sultan hanı modeli üzerine fakat biraz daha küçük olarak (1250) de inşa olunan Konyadaki Akhan da fevkalâde güzel eserlerden biridir. Bu binanın kapısında kullanılan küçük sütuncuklar bilâhare Osmanlı mimarîsinde çok kullanılan bir şekildir. Hanlar arasında İshaklı kervansarayı da mühim bir mimarî eserdir.

Sivil mimarî eserleri arasında saraylar, hastahaneler, hamamlar, çeşmeler, kapalıçarşılar gibi binalar sayılabilir.

Saraylardan en eski ve zikre şayan olanlar arasında evelâ Konyadaki Kılıç Arslan sarayını (1158-1192) söylemek icap eder. Bu sarayın harabe halindeki bakayası hâlâ görünür. Yakın vakte kadar sarayın bir köşkünü teşkil eden sivri kemer pencereli ve

bindirme konsollar üzerinde şahnişin gibi dışarıya taşan bir bina durmakta idi.

1835 te Konyayı ziyaret eden Fransız arkeoloğu M. Texiaer bu saraya ait birçok odaların bakayasını gördüğünü eserinde zikretmiştir.

Son zamanlarda yıkılan köşk dış taraftan müzey-yen çinilerle kaplı olduğu gibi alt kısmında da kabartma arslan heykelleri vardı. Pencereleeri sivri kemer şeklinde idi.

Selçuk evleri hakkında tetkike yarıyacak nümunelere tesadüf etmek müşküldür. Tokatta bir saray ve Anadolunun bazı yerlerinde görülen şatolarla bazı ev harabeleri bu hususta bir fikir vermektedir. Selçuk evleri Anadoluda ta Etilerdenberi devam edegelen kerpiç üslûbunda inşaattır. Evler bir veya iki katlı olup alt katları yüksekçe idi. Ortada avluları vardı ki bunun etrafında zahire ambarları ve hayvan ahırları bulunur ve üst kat ikamete tahsis olunurdu.

Damlar düzdü ve toprakla örtülü idi. Odalarda ocaklar vardı.

Selçuk mimarîsinde tezyinat:

Selçuk tezyinatında Anadolunun Etilerdenberi devam ve istihale eden motiflerinden ziyade Ortaasiya Türk motiflerinin hakimiyeti görülür. Bu motiflerde bir hususiyet göze çarpar ki bu da Kafkas ve şimal Türklerinde mebzulen tesadüf edilen işleme, örme ve kumaş motifleridir.

Ortaasiyanın üslûplanmış hayvan şekillerinden gelen tezyin motifleri yanında şerit ve örgü şeklindeki sular, kaytan taklitleri, burma çubuk ve sütuncuklar, deri işleri üzerine tatbik olunan madenî düğme ve toka şekilleri ve bunlardan ilham alınarak yapılan kabaralar başlıca tezyin unsurlarını teşkil etmektedir.

Eski Anadoluya ait ve Bizanslılarda kullanılan yaban enginarı Kenger (acanthé) ve daha bazı şekiller de kullanılmıştır. (Bu şekillerin hristiyanlarca kullanılanları bilâhara yavaş yavaş terkedilmiş ve Osmanlı devrinde ise bunlardan eser kalmayıp tezyinat sırf Türk karakterinde olan ve Türk zevkına muvafık gelen motiflere inhisar etmiştir.

İslâmiyetle beraber her tarafa intişar eden Arap

harfleri de Türklerde tezyinî bir şekle ifrağ edilerek yazı bir tezyin unsuru olarak kullanılmıştır. Selçuklular yazıyı mühim bir tezyin unsuru olarak kullanmışlar ve umumiyetle binalarının cephelerini taş üzerine yontulmuş yazılarla süslemişlerdir. Bu yazılarla büyük kapı ve pencere kemerleri üstüne çok güzel efrizler, sarmaşlı girift güller ve yıldız şeklinde göbekler yapmışlardır. Bu yazılar birçok binalarda binayı baştanbaşa dolaşan bir su halinde de tatbik edildiği görülür. Osmanlılar ise yazıyı mimarîde bu derece mebzulen kullanmamışlar ve ona başlıbaşına bir san'at kıymeti vererek yazıyı bir mimarî unsuru olmaktan ayırmışlardır. Tezyinatatta mühim unsurlardan biri de yukarda zikrettiğimiz zoomorfik esastan gelme tezyinî yaprak şekilleridir. Osmanlı tezyinatında en mütekâmil dereceye varan bu nevi tezyinatın esaslarını Karamanda Hatuniye medresesinin kapıları üzerinde bulmaktayız.

Selçuklar hayvan resimlerini de kullanırlardı. Niğdede, Konyada, Sivasta böyle hayvan resimlerine çok tesadüf edilmiştir. Bunlar taş oluklar ve konsollar üzerine tatbik edilmiştir. Arma olarak çifte kartal resmi de görülür. Etilerin kullandıkları çifte kartal Selçukîlere ve hattâ Avrupaya kadar geçmiştir. Hayvan şeklinde tezyinatı Roman ve Gotik mimarîde de görürüz. Fakat Osmanlılar bu hayvan şekillerine tamamilen bigâne kalmışlardır.

Selçuklular hendesî şekilleri de çok kullanmışlardır. Sahip Ata türbesinde böyle hendesî tezyinatın pek mükemmel nûmunelerine tesadüf edilmektedir. Altı veya on kollu yıldız şeklinde birbirine girift olarak yapılmış parmaklık ve çini süsleriyle ahşap aksama tatbik olunan bu tezyin motifleri bütün İslâm milletler san'atinde büyük bir yer tutmuştur.

Çini, tahta ve demir işleri üzerine maddenin cinsi ile en ahenkli olan bu şekiller pek mantıkî (rationel) bir tezyin unsuru olmuşlardır.

Binayı taşımak hususunda mücerret mesnet olarak sütunlardan ziyade fil ayakları (pillier) kullanılmıştır. Sütun ancak tezyinî mahiyette kapı ve pencere kenarlarına konulmuştur.

Kubbeler umumiyetle dört köşe mensurî ayaklar üzerine yüklenirdi. (Sultan hanında görüldüğü gibi).

Kemerlerin alt ve yanına tezyinî mahiyette konulan sütunlar ise (Konyadaki Alâeddin camiinde olduğu gibi) ekseriya zikzaklı yivlerle müzeyyendir. Bu sütunlar kapı kenarlarını taşıyan ayakların köşelerine de konurdu.

Alt kısımları daha dar ve yukarıları daha geniş bir nevi sütunlara da tesadüf olunur ki Etilerde görülen bu şekil Kıbrıs ve Girit mimarîsinde de çok kullanılmıştır. Bunların aşağıki kısımlarının darca yapılması gelip geçenlerin sürünmemesi sebebine atfolunabilir. Bu tarz Osmanlılarda kum saati denilen sütunlar şeklini almıştır. Kapı yanlarında duvarlar içine yapılmış birtakım höcrelere de tesadüf olunur. Bunların yukarı tarafları sarkıtmalarla (stalactites) süslenmiştir. Kapılara ferahlık ve genişlik veren bu mihrabî höcreler Osmanlı mimarîsinde çok kullanılmıştır.

Selçuklular kapıları çok büyük ve abidelik bir şekilde yaparlar ve bütün ehemmiyeti ilk göze çarpacak olan bu kapılara verirlerdi. Bunlar ekseriya binanın kubbesi irtifasına kadar yükselirdi. Ortaasiyadaki Türk binalarında da böyledir. Bunlara Piştak derler. Kemer ve kubbelerin şekli umumiyetle sivridir.

Duvarlar tuğladandır. Üzerlerine oyma mermer ve taş kaplanır. Çini de kaplanır, fakat çini daha ziyade iç tezyinatta kullanılmıştır. Tuğladan yapılan eselrerin hem hava tesirinden korunması ve hem de güzelliği için üzerlerine, Ortaasiyada olduğu gibi sırlı tuğla kaplanır. (Sırçalımedresede olduğu gibi). Bu sırlı tuğlalar mozaik gibi binanın duvarları içine harçla konur ve kaplama halinde kalmazdı. Binanın üstünde ve saçak kısmında bindirme olarak çapraz tuğlalar konurdu ki Osmanlılarda buna kirpi saçak derler, bunlar bazan sırçalı ve renkli olur. Binanın dört köşe plânından kubbeye geçmek için köşelere tatbik olunan asırgalar (pendentif) ya menşurî şekiller veya sarkıtmalarla süslenirdi. Ortaasiyada olduğu gibi iki katlı kubbeler de kullanılmıştır.
